

O perspectivă asupra deciziei colective în cadrul obștilor devălmașe din Vrancea

Abstract: *In this paper we investigate the features of the unanimous decision as a form of social aggregation in the traditional Romanian society, and, especially, in the rural communities of the Vrancea region. The main objectives of this research are: to present the unanimous decision from a rigorous theoretical approach, to describe the historical, social and economic conditions of the traditional Vrancea communities, on basis of some of the main researches in the Romanian sociology, and to discover the degree to which the unanimous voting is present and used in the communities, in the conditions of common property. In the first part of the paper, we offer a theoretic perspective on the unanimous choice. In the second part of the study, we present the main characteristics of the traditional Romanian society, starting with the basis of tradition as one of its fundamental institutions. We then advance conclusions regarding the nature of the collective decisions in the traditional Vrancea communities, using the above-mentioned facts.*

Keywords: unanimous choice, rural community, tradition, traditional law, common property, natural resources, subsistence economy.

Introducere

În prezenta lucrare, ne propunem să cercetăm valențele votului unanim ca formă de agregare a deciziei sociale în cazul societății tradiționale românești, în general, și a obștilor devălmașe din Vrancea, în particular. Obiectivele lucrării sunt: a prezenta în mod riguros, din punct de vedere teoretic, votul unanim, a descrie, pe baza lucrărilor de referință în domeniul sociologiei românești,

condițiile istorice, sociale și economice ale comunităților tradiționale din Vrancea, și de a constata gradul de prezență și utilizare a votului unanim în cadrul situațiilor de alegere din cadrul comunităților obștești în cadrul devălmășiei absolute.

În prima parte a lucrării, ne propunem să oferim o perspectivă teoretică asupra alegerii unanime, începând cu emergența

și dezvoltarea istorică a acesteia, ca regulă de agregare a deciziilor colective, și trecând în revistă principalele abordări teoretice moderne. În partea a doua a studiului, prezentăm principalele caracteristici ale societății tradiționale românești, începând prin a fundamenta tradiția ca instituție fundamentală a acesteia, continuând cu introducerea în analiză a dreptului tradițional românesc și a

Daria Macovei,

(daria.macovei@pluriva.com)

Dan Nicu,

(dannicu1989@yahoo.com)

Robert Sabotici

(mercuryrobert7@yahoo.com)

căii sale duble de dezvoltare: pe de o parte, evoluția spre drept cnezial și apoi includerea sa în cadrul relațiilor de tip feudal, pe de altă parte, menținerea sa în forme apropiate de cele arhaice în cadrul comunităților izolate de restul țării (Moldova) prin „munți și codri”. Cercetăm sistemul social rezultat din combinarea cutumelor tradiționale cu forma de proprietate a terenurilor și resurselor naturale în devălmășie (în comun), pentru a determina măsura în care cooperează între ei membrii obștii, atât la nivel de sat, cât și de vale, dar și la nivelul confederației vrâncene. Ulterior, vom extrage din cele menționate anterior concluzii cu privire la natura deciziilor colective din comunitățile tradiționale vrâncene. Lucrarea nu-și propune să descrie și să analizeze tot setul de relații sociale din cadrul obștilor devălmașe, pentru că s-ar transforma într-o monografie. Intenția ei este ca, pe baza modului de viață din cadrul comunităților tradiționale, să producă un tablou bine structurat al modelului local de agregare a deciziei colective.

Considerații general-teoretice privind alegerea unanimă

Regula alegerii unanime sau regula unanimității reprezintă una dintre cele mai simple reguli de agregare a preferințelor individuale. Ea a jucat un rol important în istorie, reprezentând fundamentul de la care s-au dezvoltat diversele reguli de agregare socială pe care le cunoaștem în prezent. Utilizată încă din Antichitate în anumite decizii extrem de importante cum ar fi decizia de a intra sau nu în război, regula unanimității s-a impus ca regulă unică de agregare a preferințelor individuale la sfârșitul Evului Mediu, într-o situație specifică de maximă importanță socială: *alegerea papilor*. Inițial Papa, autoritatea bisericească absolută a comunității catolice și un decident politic extrem de influent pentru o mare parte a Europei, era ales prin regula unanimității, deoarece se consideră că această metodă este singura care reflectă alegerea *divină*, conform sintagmei “Vox populi, vox Dei”¹. Ulterior s-a renunțat la aplicarea acestei metode de agregare a preferințelor, din considerente care vor fi explicate pe parcursul lucrării.

Două avantaje fundamentale pe care le presupune regula unanimității, prin comparație cu orice alt tip de regulă de agregare a preferințelor, au făcut ca alegerea unanimă să reprezinte regula cea mai adecvată ideii de democrație. Care sunt cele două avantaje? Faptul că regula unanimității nu încalcă opțiunea niciunui membru al grupului, în condițiile în care fiecare are drept de veto, și faptul că permite egalitatea tuturor membrilor grupului care aleg să o utilizeze².

Chiar dacă, în prezent, guvernarea democratică este asociată cu regula majorității (simple sau absolute), originile regulii unanimității sunt extrem de vechi în ceea ce privește evoluția democratică. Cu toate acestea, având în vedere costurile de timp și externalitățile pe care le presupune utilizarea în deciziile obișnuite a regulii unanimității, având în vedere că în practică o alegere cu adevărat unanimă este efectiv imposibilă în grupuri mari, folosirea acestei proceduri de agregare a preferințelor este semnificativ restrânsă, mai mult, regula unanimității nemaifiind percepută ca un fundament al funcționării democratice. O altă critică adusă regulii unanimității este aceea că, pe fondul luării dificile a unei decizii, conduce la favorizarea status-quo-ului.

Alegerea unanimă poate fi însă înțeleasă ca unanimitate propriu-zisă, dar și ca alegere consensuală³. Diferența dintre cele două constă în faptul că, în cazul alegerii unanime propriu-zise, toți membrii grupului au o preferință strictă față de o anumită alternativă, în timp ce în cazul alegerii consensuale, cel puțin un membru al grupului preferă strict o

alternativă, în timp ce ceilalți membri nu preferă strict alternativa aflată în discuție, altfel spus, nu au nimic de obiectat în ceea ce privește preferința strictă a unei persoane.

Alegerea unanimă și alegerea consensuală pot fi definite cu ajutorul criteriului de optimalitate Pareto, care stipulează, pe scurt, în formularea sa "tare" că o alternativă este optimă Pareto dacă nu este respinsă de nici un membru al grupului și este preferată strict de cel puțin unul (nici un membru al grupului nu trebuie să fie dezavantajat de alternativa aleasă, iar cel puțin unul trebuie să fie avantajat). Se poate ușor observa că regula alegerii consensuale este definită de criteriul Pareto tare (deoarece exclude din start una dintre alternative, cea care nu a fost preferată), în timp ce regula unanimității este definită de criteriul Pareto slab⁴.

Regula unanimității ca regulă de alegere constituțională

Având în vedere condițiile pe care le presupune regula unanimității și costurile pe care le aduce cu sine agregarea preferințelor individuale printr-o astfel de metodă, alegerea unanimă a fost percepută de cei mai mulți autori de filosofie politică drept cea mai potrivită în cazul unor decizii extrem de importante. Astfel, autorii contractualiști susțin că alegerea unanimă este utilă în cazul alegerilor constituționale, care stabilesc modul în care va arăta societatea în urma încheierii contractului social, urmând să fie mai puțin folosite în alegerile sociale ulterioare. O excepție o reprezintă organismele extrem de importante în funcționarea statului care iau decizii cu impact puternic asupra societății, tot de natura constituțională (un exemplu în acest sens îl reprezintă Curtea Constituțională).

Deciziile constituționale reprezintă decizii fundamentale care influențează toate celelalte decizii ulterioare⁵ și, de aceea, în cazul lor, este preferată regula unanimității în locul oricărei alte reguli de alegere socială, în ciuda costurilor pe care le presupune. În urma alegerilor constituționale putem decide chiar ce reguli de agregare a preferințelor individuale vom utiliza în alegerile politice obișnuite⁶.

În filosofia politică, situațiile în care pot fi aplicate decizii constituționale sunt reprezentate cel mai explicit de teoriile contractualiste. Unul dintre filosofi politici clasici care a elaborat o teorie contractualistă modernă este John Rawls. Teoria lui Rawls despre dreptatea ca echitate este un foarte bun exemplu despre modul în care ar trebui înțeleasă regula unanimității și aplicarea ei în deciziile constituționale în situația dată, în așa-numita "poziție originară", situație în care se poate pune oricine pentru a descoperi cele mai potrivite principii ale dreptății, poziție condiționată de "vălul ignoranței"⁷. "Cum în poziția originară părțile sunt situate simetric, alegerea poate fi considerată ca și cum ar fi realizată din punctul de vedere al unei persoane selectate la întâmplare. Așadar, conform teoriei contractualiste a imparțialității, alegerea principiilor cooperării sociale este unanimă, în sensul că toate opțiunile care vor fi luate în considerare sunt identice, în sensul că ar fi formulate de orice persoană situată într-un anumit fel (în poziția originară)"⁸.

James Buchanan împărtășește o astfel de viziune asupra regulii unanimității, argumentând că alegerea unanimă⁹, chiar dacă este cea mai dezirabilă din punct de vedere democratic, presupune totuși costuri prea ridicate pentru a fi utilizată în deciziile obișnuite. "Cea mai cunoscută recomandare constituțională a lui Buchanan, analizată pe larg în *The Calculus of Consent*, este că regula majorității simple se dovedește adesea a fi inferioară, din punctul de vedere al indivizilor care încheie contractul social, regulii unanimității sau altor reguli speciale care au la bază regula majorității"¹⁰.

Conform lui Buchanan, costurile aplicării unei anumite reguli de decizie socială provin din relația dintre costurile așteptate din aplicarea procedurii și importanța fiecărui individ care contribuie la luarea deciziei. Astfel, în cadrul regulii unanimității, costurile sunt destul de reduse în cadrul grupurilor de dimensiuni mici, în timp ce, în cazul celor de dimensiuni mai mari, costurile cresc proporțional. Pe de altă parte, dacă presupunem că nu există costurile de luare a deciziei în cazul regulii unanimității (costurile legate de timp, cele pe care le presupune negocierea între membrii grupului), atunci costurile externe, cele ulterioare luării deciziei sau care provin chiar din aplicarea deciziei, sunt minimizezate, în contextul în care toți membrii grupului trebuie să ajungă la un consens înainte să aprobe o anumită alternativă¹¹. În practică, regula unanimității ar fi preferată în luarea deciziilor, dacă s-ar reuși reducerea costurilor organizării deciziei la un nivel neglijabil.

Pe de altă parte, conform lui Buchanan, în condițiile în care există o minoritate care se opune luării unei decizii, regula unanimității nu va presupune costuri, chiar și într-o situație de alegere constituțională, în condițiile în care cel care realizează alegerea nu știe ce poziție va ocupa în noua organizare socială (și astfel, nu știe la ce "renunță" prin faptul că alege să păstreze status-quo-ul).

Regula unanimității, având în vedere faptul că presupune dreptul de veto asupra fiecărei alternative propuse, luând în calcul în acest fel preferințele fiecărui membru al grupului, creează posibilitatea realizării de negocieri între cei care votează, pentru că aceștia să ajungă totuși la un acord. În această perspectivă consensuală, realizarea de coaliții în interiorul grupului care aplică regula unanimității nu cântărește însă foarte mult, în condițiile în care fiecare membru are în continuare drept de veto. Conform lui Buchanan, într-o situație constituțională, indivizii raționali vor alege întotdeauna regula unanimității, în condițiile în care aceasta este singura care le oferă o poziție de egalitate în raport cu ceilalți și drept de veto pentru orice alternativă propusă. Din punct de vedere economic însă, regula unanimității poate fi sprijinită doar dacă costurile luării unei decizii prin această procedură sunt neglijabile¹².

Și Mueller argumentează că regula unanimității presupune prea multe costuri pentru a fi utilizată în cazul deciziilor colective. De aceea, ea ar trebui utilizată doar la nivel constituțional, asigurând definirea instituțiilor care vor susține exercitarea drepturilor și libertăților individuale¹³.

Pe lângă costurile ridicate pe care le presupune din acest punct de vedere, potrivit autorului, negocierile din cadrul grupului pe care le favorizează regula unanimității pot amâna în continuare atingerea unui acord, fapt care duce la crearea altor costuri de timp. De asemenea, chiar dacă se ajunge la un echilibru, la un anumit consens în ceea ce privește luarea deciziei, acesta depinde de capacitatea de negociere a votanților și riscă în mod constant preferințele indivizilor¹⁴.

Norman Barry aduce o critică de natură normativă regulii unanimității, spre deosebire de alți autori, care critică utilizarea largă a alegerii unanime din perspective pur tehnice.

Conform lui Norman Barry, regula unanimității în forma ei originară asigură protejarea status-quo-ului însă, din aceasta cauză, ar putea fi înțeleasă ca fiind în opoziție cu ideile promovate de liberalism, care pune accent pe schimbare, pe evoluția politică. În aceste condiții, criteriul optimalității Pareto exprimat prin intermediul regulii unanimității, pare să fie în contradicție cu ideile liberalismului, este de părere autorul¹⁵.

Conform lui W.D. Hart, regula unanimității este preferabilă tuturor celorlalte reguli de agregare socială, deoarece celelalte, cu excepția alegerii unanime, lasă loc conflictelor

care pot apărea în rândul alegătorilor, deoarece este în natura umană ca indivizii să aibă preferințe diferite. Astfel, într-o situație ideală, utopică, regula unanimității ar fi singura care ar trebui acceptată, conform autorului¹⁶.

Alegerea unanimă ca regulă de distribuire a bunurilor publice

Regula unanimității ar trebui utilizată și în distribuirea bunurilor publice, fiind singura care duce la un optim Pareto în ceea ce privește cantitățile de bunuri publice alocate, potrivit lui Buchanan¹⁷. Astfel, din moment ce toți membrii grupului care utilizează alegerea unanimă pot beneficia de pe urma unei soluții de cooperare la dilema prizonierului (care constă chiar în alegerea unanimă), regula optimă pentru distribuirea bunurilor publice este regula unanimității¹⁸. O obiecție la regula unanimității însă, este faptul că aceasta încurajează comportamentul strategic, mai ales dacă membrii grupului sunt informați despre preferințele celorlalți. Conform lui Buchanan, "ideea regulii unanimității își are originile în accepțiunea valorificării suveranității deciziei fiecărui membru al societății"¹⁹.

Argumentul lui Dennis Mueller pentru utilizarea regulii unanimității în ceea ce privește distribuirea bunurilor publice pune accent pe faptul că, din moment ce toți membrii societății, sau ai unui grup dacă ne referim la cazuri particulare, beneficiază de bunuri publice, acestea ar trebui împărțite conform unei alegeri unanime, în condițiile în care regula unanimității este singura regulă de agregare a preferințelor individuale care asigură bunuri publice și taxe preferate Pareto de toți membrii grupului²⁰. Regula unanimității protejează indivizii de opresiunea altor membri ai comunității²¹.

Coalițiile și păstrarea status-quo-ului

În volumul "Perspectives on Public Choice: A Handbook" Mueller încearcă să analizeze în ce măsură regula unanimității asigură luarea unei decizii care să modifice status-quo-ul²². Conform autorului, în cazul în care aplicăm regula unanimității, probabilitatea de a lua o decizie corectă este puțin mai mare de 50%, însă în cazul regulii majorității, probabilitatea de a lua o decizie corectă în favoarea preferinței de schimbare a status-quo-ului este de 2/3, în timp ce adoptarea unei decizii în favoarea preferinței de păstrare a acestuia, alternativa y este de 1/3. Acest lucru înseamnă că regula majorității favorizează schimbarea status-quo-ului. Autorul ajunge la aceste concluzii, utilizând un model în care alegerea dintre preferințele x și y s-ar face arbitrar²³.

Mueller încearcă, de asemenea, să analizeze ce influență ar avea formarea de coaliții în interiorul grupului care votează. Conform autorului, chiar dacă se formează coaliții, acestea sunt semnificativ mai reduse comparativ cu dimensiunea grupului care utilizează procedura alegerii unanime. Mai mult, membrii coaliției trebuie să-și împartă beneficiile între ei, astfel că, decizia de a forma o coaliție este condiționată de avantajele obținute, prin comparație cu costurile implicate (costuri legate de negociere și de timp). Astfel, când dimensiunea coalițiilor care pot fi realizate în cadrul unui grup este mică, este de presupus că decizia unanimă va conduce la o distribuire relativ echitabilă între membrii întregului grup²⁴.

Astfel, când dimensiunea coalițiilor care se pot forma în comitet este mică, este de presupus o distribuire relativ echitabilă între membrii întregului comitet chiar dacă unele grupuri de dimensiuni mici ar putea fi discriminate. Atunci când peste jumătate din comi-

tet formează o coaliție, este imposibil ca resursele să nu fie distribuite departe de ceilalți membri. Cu toate acestea, în cadrul regulii unanimității, fiecare membru poate fi sigur că interesele lui vor fi respectate în fața coalițiilor formate²⁵.

Potrivit autorului, în cadrul votului unanim, cei care votează nu sunt vizați de responsabilitatea de a propune anumite alternative de vot. Fiecare își prezintă pur și simplu preferințele. Mueller perfecționează însă forma tradițională a regulii unanimității, încercând să impună o luare mai rapidă a deciziei. Astfel, el propune un model în care fiecare membru al grupului care votează este forțat să se limiteze la o singură propunere de vot, având, în același timp, și un singur drept de veto care poate fi exercitat doar o singură dată. Aceasta nouă procedură propusă de autor elimină posibilitatea ca status-quo-ul să devină o regulă, acesta devenind pur și simplu o alternativă de aceeași importanță ca toate celelalte. Conform modelului propus de Mueller, membrii grupului care realizează alegerea unanimă dețin informație completă despre preferințele celorlalți astfel că se implică într-un adevărat "concurs de popularitate" pentru a câștiga voturi de partea lor și pentru a influența astfel decisiv rezultatul final al alegerii. Conform autorului, o astfel de procedură de vot pare să fie mult mai apropiată de o procedură de vot pluralitar decât de regula propriu-zisă a unanimității²⁶.

Experimente privind regula unanimității și alocarea bunurilor publice

Pentru a reduce sau a elimina o parte din dezavantajele pe care le presupune aplicarea regulii unanimității în grupuri mari, s-a încercat realizarea unor experimente care să altereze forma originală a alegerii unanime, încercând să o transforme într-o regulă de agregare a preferințelor individuale aplicabilă și la nivelul deciziilor cotidiene.

Unul dintre autorii care a apelat la experimente privind regula unanimității este Vernon Smith²⁷. Experimentele realizate au presupus, pe lângă utilizarea propriu-zisă a regulii unanimității și mecanismul asigurării de compensații pentru decidenții afectați într-o anumită măsură de alternative câștigătoare și, de asemenea, introducerea de stimulente pentru propunerea unor alternative de decizie cât mai rezonabile, într-o situație în care îndeplinirea criteriului de optimalitate Pareto era practic imposibilă, cu excepția cazului în care membrii grupului propuneau cea mai corectă soluție²⁸. După cum putem observa, experimentele lui Smith au avut în vedere mai puțin aplicarea regulii unanimității, cât aplicarea unei reguli de alegere consensuală, în condițiile oferite în cadrul experimentelor. În sistemul propus de autor, cei care "pierd" sau, mai bine zis, renunță la propriile alternative pentru a se ajunge la un acord, la o alegere consensuală, trebuie să beneficieze de compensații. Concluzia la care ajunge autorul, în cadrul experimentelor care simulau o situație de distribuire a bunurilor publice, este ca orice mecanism de agregare a preferințelor individuale care nu respectă regula majorității (simple sau absolute) și nu exploatează competitivitatea din interiorul grupului care ia decizia se poate dovedi inefficient, în condițiile în care timpul pentru a lua o hotărâre poate fi prelungit aproape indefinit de negocierile între membri, în condițiile în care circumstanțele alegerii nu permit atingerea optimalității Pareto²⁹.

O altă analiză extrem de interesantă care are în vedere aplicarea regulii unanimității în situații reale și rezultatele acestei metode îi aparține lui Charles Plott³⁰. Autorul analizează modul în care sunt luate deciziile în cadrul unor comitete speciale care stabilesc orarul curselor aeriene în Statele Unite. Agregarea preferințelor individuale ale membrilor aces-

tor comitete, formate din reprezentanți ai diverselor companii aeriene din această țară, se realizează pe baza regulii unanimității, în condițiile în care se încearcă distribuirea echitabilă și optimă Pareto a unui bun comun, spațiul aerian și orarul curselor aeriene.

Modul în care funcționează aceste comitete este foarte interesant în condițiile în care arată cum decurge în practică luarea unei decizii pe baza regulii unanimității. Conform autorului, comitetele sunt create pentru evitarea externalităților negative care se răsfrâng asupra companiilor aeriene, în cazul în care deciziile de distribuire a spațiului aerian nu îndeplinesc optimul Pareto. Modul în care sunt agregate preferințele individuale în cadrul acestor comitete induce de obicei o natură a procedurii de votare opusă principiilor pieței, chiar dacă toți membrii comitetelor acționează în mod normal într-un mediu condus aproape exclusiv de regulile economiei de piață³¹. În practică, în cadrul comitetelor care vizează împărțirea orarului de zbor între companii, discuțiile despre elemente care țin de competitivitatea între companii, profitabilitate sunt absolute interzise. De asemenea, procesul de negociere se încearcă a nu fi influențat de alte elemente din exterior. "În toate aceste comitete, alegerea este influențată de consecințele imposibilității / refuzului de a ajunge la un consens, opțiune care ar prevala în cazul în care comitetele nu ar reuși să ajungă la un acord. Fiecare membru al comitetului are puterea de a bloca acțiunea grupului și de a forța comitetul să nu ajungă la un acord. Prin urmare, rezultatul final al alegerii în cadrul unui astfel de comitet nu poate fi mai slab decât opțiunea fiecărui membru al comitetului de a nu ajunge la un acord"³². Principala variabilă care ghidează decizia grupului este ceea ce numește autorul "the threat point" (situația în care alegerea făcută este mai rea decât opțiunea de a nu face nicio alegere).

Cu toate acestea, există situații în care doi au mai mulți membrii ai comitetelor să coopereze între ei, să-și mascheze intențiile, pentru a influența o anumită decizie. Riscul ca un astfel de aranjament să funcționeze este destul de scăzut în condițiile în care ceilalți membri pot bloca imediat procesul de luare a deciziei în cazul în care afla de intențiile celorlalți. Astfel, amenințarea dreptului de veto controlează procesul de alegere. Comitetele au tendința să păstreze status-quo-ul nu doar pe fondul dificultății luării unei decizii în contextul aplicării regulii unanimității, ci și dintr-o anumită inerție. Multe comitete tind să respecte "moștenirea", nu sunt suficient de motivate pentru a lua decizii, decât în cazuri importante³³.

Un alt experiment de interes în ceea ce privește regula unanimității este cel realizat de Jeffrey Banks și Charles Plott³⁴. Autorii analizează rezultatele unei investigații experimentale în ceea ce privește modul în care sunt alocate bunurile publice cu ajutorul regulii unanimității. Mecanismele de luare a deciziei la nivel public care reglementează alocarea bunurilor publice variază și prezintă grade diferite de eficiență și stabilitate. Anumite bunuri publice sunt obținute mai ușor, în timp ce anumite bunuri publice sunt obținute mai greu. Inițial, în urma acestor experimente autorii s-au așteptat ca regula unanimității să producă 100% eficiență. De asemenea, s-au așteptat ca renunțarea la regula unanimității să cauzeze în consecință reduceri substanțiale ale nivelelor de eficiență. Cele două supoziții s-au dovedit a fi false³⁵. Concluzia autorilor în urma experimentelor realizate este ca aplicarea regulii unanimității nu este eficientă în 100% din cazuri. Ea este sensibilă la alți parametri care țin de mediul în care se desfășoară procesul de agregare a preferințelor, spre exemplu. Eficiența aplicării regulii unanimității descrește odată cu repetarea procedurilor, și nu crește, așa cum ne-am fi așteptat. În mod surprinzător, rezultatele obținute în urma experimentelor contrazic intuițiile existente în literatura de specialitate³⁶.

Unanimitatea în obștea devălmașă. Tradiția ca instituție

Societatea românească tradițională a cunoscut o serie de evoluții interesante, demne de menționat în contextul studierii alegerii unanime și a egalitarismului. În cele ce urmează, vom vorbi despre condițiile de viață din comunitățile tradiționale, axându-ne pe raporturile sociale dintre membrii acestora.

Dar mai întâi, trebuie să ne punem de acord asupra unei definiții a termenului „societate tradițională” în context românesc. Așadar, când poate fi folosit acest termen, când începe și când se termină „societatea tradițională” și, mai cu seamă, care sunt trăsăturile distinctive ale acesteia în comparație cu „societatea nontradițională”? Vom încerca să înțelegem ce înseamnă „societate tradițională românească” prin raportarea la noțiunea care definește această societate – *tradiția*. Pornind de la definiția culturii drept un sistem de credințe, concepții despre lume și elemente ale vieții materiale și spirituale caracteristice unui grup uman, termenul „tradiție” își trage originea etimologică din latinescul „traditionem”, forma acuzativă a lui „traditio”. Sensul acestui cuvânt era: a transmite, a da mai departe. Astfel, putem defini tradiția astfel: acțiunea unui grup uman de a transmite urmașilor trăsăturile și caracteristicile propriei sale culturi. Vom reveni puțin la definiția lui „traditio” ca „transmitere”, specificând că utilizarea termenului s-a încetățenit pentru prima dată în sistemul juridic din Roma Antică, în reglementarea drepturilor de posesiune și proprietate. „Traditio” reprezenta acțiunea de livrare a unor bunuri cu intenția de a le schimba proprietarul, fiind unica metodă de cesiune în relațiile dintre cetățenii romani și celelalte popoare din Imperiu (în partea de *jus gentium* – care reglementează raporturile dintre cetățenii romani și ceilalți locuitori ai Imperiului). Exemplu: dacă A îi vinde un sclav lui B, în conformitate cu dreptul civil, A își păstrează proprietatea asupra sclavului pentru o anumită perioadă de timp, iar B obține, pentru aceeași perioadă de timp, dreptul de a folosi sclavul, de a-l deține *in bonis*. Desigur, anumite reguli procedurale făceau aproape imposibilă revendicarea sclavului de către A (astfel se asigura echilibrul necesar transferului de proprietate). Faptul existenței la romani a instituției posesiunii *in bonis* este foarte important, deoarece se găsește în același registru cu relațiile de proprietate din societatea tradițională românească. Într-o accepțiune etnopsihologică, putem lega sensul propriu al lui „traditio” de acțiunea de transmitere către urmași a *proprietății generației actuale*: fondul cultural cu toate elementele acestuia, spre folosință „în bun”: un set de ritualuri cărora li se acordă o valoare sacrală tocmai prin *faptul însuși* al moștenirii lor de la strămoși, prin raportarea la origine. La rândul ei, noua generație este datoare, odată ce intră în posesiunea deplină a culturii transmise de la precursori, s-o păstreze și s-o transmită urmașilor, într-un ciclu. Care este menirea acestui ciclu și pe ce se întemeiază perenitatea lui, în afară de natura sacră pe care i-o atribuie indivizii? Pe măsura interiorizării sistemului de credințe, concepții despre lume și elemente ale vieții materiale și spirituale, el devine mecanism de asigurare a coeziunii grupului, a perpetuării modului de viață pe care *actorul rațional* îl consideră de natură să-i asigure supraviețuirea și, mai cu seamă, *îndestularea*. Acest ultim termen este foarte important, deoarece el prezintă realitatea unei societăți în care indivizii nu consumă mai mult decât este necesar pentru a-și satisface nevoile. Natura statică și constantă a modului de viață nu oferă stimulente pentru formarea unor preferințe suplimentare celor aflate în vizorul individului. Credințele se transformă, prin *tradiție*, adică transmitere, în reguli. Agregarea regulilor produce instituții. Din acest punct

de vedere, putem afirma că aceeași natură statică a modului de viață cauzează, totuși, o evoluție în direcția *instituționalizării*, iar prin aceasta din urmă, a fortificării structurii societății. Astfel, societatea recurge la *tradiție* ca mecanism fundamental de protecție a ordinii existente. Tradiția este, deci, instituția fundamentală a societății numite *tradiționale*. Exercițarea tradiției presupune stabilirea unei situații Pareto superioare pentru indivizii care compun grupul.

În prezentul studiu, elaborăm o perspectivă în care evoluția comunităților tradiționale a fost influențată de instituționalizarea și fortificarea statelor centralizate, însă nu în măsură completă, datorită unor factori de natură geografică. Acest aspect a permis conservarea relațiilor sociale tradiționale și a formei de proprietate în comun asupra resurselor naturale în anumite comunități autarhice, care constituie obiectul prezentului studiu.

Comunitatea tradițională este autarhică, în sensul în care nu tolerează imixțiuni din afara grupului în ordinea existentă. Regulile sunt în mod strict un apanaj al grupului și sunt izvorâte din particularitățile vieții acestuia. Afirmăm că aceste trăsături specifice societății tradiționale au determinat raporturile sociale din comunitățile rurale românești, fapt care, în opinia noastră, a creat o situație de preferință pentru alegerea unanimă ca metodă de luare a deciziilor. Vom argumenta minuțios această teză, după ce vom fi precizat aspecte din evoluția comunităților tradiționale românești, importante pentru o mai bună înțelegere a subiectului.

Obiceiul pământului – Stat din sat și sat în stat

Este dificil să stabilim un început temporal al ceea ce numim „societate tradițională românească”, însă bazându-ne pe faptele menționate mai sus putem spune că aceasta datează din perioada formării poporului român, a etnogenezei acestuia, timp în care comunitățile latinofone din sud-estul Europei își căpătau, sub influența multor factori istorici, demografici și culturali, trăsăturile naționale distinctive. Ne putem imagina tabloul unor comunități rurale răsfirate pe întinsul spațiului geografic carpato-danubiano-pontic, după retragerea trupelor imperiale în anul 271. Unii cercetători români au considerat sistemul de reguli și norme caracteristic comunităților rurale din acest spațiu (după retragerea aureliană comunitățile urbane au intrat în disoluție și, treptat, au dispărut, pentru o lungă perioadă, din peisajul regional) ca fiind o emanație a dreptului roman (Ioan Peretz, Andrei Rădulescu), alții i-au plasat originea în lumea tracă (Gheorghe Fotino) sau slavă (Constantin Dissescu). Nicolae Iorga consideră așa-zisul „Obicei al pământului” drept o creație autohtonă, izvorâtă din modul de viață al strămoșilor românilor. Astfel, sistemul juridic tradițional românesc s-ar fi format prin sinteza obiceiurilor geto-dace cu instituțiile juridice romane, acestea din urmă dobândind funcții și finalități noi. „Obiceiul pământului” a continuat să reprezinte un veritabil sistem juridic pentru români și în evul mediu. Acesta este un element de bază al societății tradiționale românești, cel care ne interesează cel mai mult în contextul prezentei lucrări.

Limita de timp a societății tradiționale românești poate fi considerată perioada în care legile scrise, impuse dintr-un singur centru de putere, au început să predomină asupra lui *ius non scriptum* (Dimitrie Cantemir), trăsătura fundamentală a „Obiceiului pământului”. Chiar și așa, trăsăturile societății tradiționale au mai fost păstrate multă vreme datorită faptului că primele coduri de legi date de domnitorii autohtoni (de exemplu, Vasile Lupu), păstrau caracteristici ale dreptului nescris. Numai statul modern, cu importul de reguli și

legi de inspirație occidentală, a fost în măsură să pună capăt existenței societății tradiționale, asumându-și demersul modernizării.

Comunitatea rurală tradițională din spațiul românesc prezenta anumite trăsături care o individualizau în raport cu regiunile în care relațiile feudale dobândiseră deja o mai mare instituționalizare. În primul rând, era vorba de multe sate libere (nesubordonate unei autorități superioare), cu *moșia* lor proprie, adică domeniul funciar pe care locuitorii comunității îl exploatau. De notat termenul *moșie*, care provine din *moș* – un străbun asumat al întregii comunități sătești, „descălecătorul” satului și întemeietorul *tradiției* – cu alte cuvinte, originea simbolică a instituției de bază a societății. „*Din moși-strămoși*” ar însemna, deci, nu numai un fapt deosebit de vechi (așa cum utilizăm termenul în modernitate), ci o formă de revendicare a provenienței, un apel la tradiție cu scopul de a securiza cutumele și normele care făceau parte din „Obiceiul pământului” și care asigurau drepturile comunității. De notat și termenul „descălecare” a satului. Se poate presupune, cu o anumită doză de speculație, că pe modelul relațiilor sociale reglementate de normele tradiționale, s-au întemeiat și formațiunile proto-statale din spațiul românesc. Anumite sate puteau încheia convenții între ele în vederea auto-apărării lor în fața unor amenințări externe, iar cei desemnați să asigure securitatea comunităților obțineau, treptat, putere și în afara relațiilor de apărare. Se dezvoltă, astfel, o clasă de războinici care ajungeau să obțină privilegii de ordin economic și politic, în virtutea statutului și a misiunii lor. Astfel apar primele formațiuni cneziale, conduse de o aristocrație militară în frunte cu cneazul – inițial un *primus inter pares*, ulterior, pe măsura instituționalizării sistemului de drept cnezial și a extinderii posesiunilor teritoriale, atribuindu-și puteri sporite care-i schimbă și statutul, acesta transformându-se, *de facto*, într-un monarh. Statele feudale centralizate (utilizăm termenul „centralizare” în contextul perioadei feudale. Nu trebuie să confundăm, deci, centralizarea de tip feudal cu cea realizată de statul modern, posesor al unor instrumente mult mai eficiente de intervenție în cadrul comunităților. Centralizarea feudală a permis, în schimbul unor servicii aduse autorității centrale, păstrarea unor forme de autonomie administrativă și, foarte important, *juridică*, la care se referă lucrarea), conduse de către domnitori, au fost produsul final al unui lung proces de absorbție a micilor formațiuni proto-statale preexistente. Chiar și după formarea statelor medievale Țara Românească și Moldova, pe teritoriul acestora se găseau multe sate libere, care au fost, rând pe rând, subordonate nobilimii aflate în continuă expansiune. Creșterea centralizării și a capacității de intervenție a autorităților a dus la subordonarea treptată a majorității statelor libere autorității unui boier. Însă în anumite zone, din cauza condițiilor de relief dificile și/sau a prezenței unor obstacole naturale și până la un anumit punct din evoluția istorică a Țărilor Române, satele libere au putut desfășura același mod de viață dintotdeauna. Despre ele va fi vorba în continuare.

“Vrancea toată” – relații sociale și cooperare în obștea devălmașă

În 1713, Dimitrie Cantemir, în a sa “Descriere a Moldovei”, menționa pe teritoriul Moldovei trei regiuni ciudate, pe care le numea „un fel de republici”. Acestea „nu țin de boierie, dar nici nu sunt supuși vreunui boier”. Cele trei regiuni sunt situate în ținutul Sucevei – Câmpulung, în ținutul Putnei – Vrancea, și în ținutul Fălciului – Tigheci. Primele două se află între munți foarte înalți, iar ultima – în mijlocul unui codru des. „Acest ținut are cam 15 sate, toate *cu obiceiurile și cu judecățile lor deosebite*”³⁷. Următorul pasaj este important

pentru a înțelege raporturile acestor „republici” cu centrul puterii feudale – domnia. „Uneori primesc și doi vornici trimiși de la domnie, însă de multe ori îi gonesc afară din ținut, la câmpie, când aceștia întărită cugetele locuitorilor și se bizuie pe întăriturile ce le-a dat lor firea. (...) Plătesc o dajdie în fiecare an, însă nu cât le cere domnia, ci numai atât cât fâgăduiesc ei domnilor; iar această rânduială o înnoiesc prin trimișii lor, de câte ori se așază domn nou peste Moldova. Dacă un domn vrea să se poarte mai aspru cu ei și să le pună biruri noi, ei nu stau mult la tocmeală, ci cu toții nu mai vroiesc să le plătească și fug în părțile cele mai nestrăbătute ale munților. De aceea nici domnii nu au cerut de la ei mai mult decât au fâgăduit ei să dea”. Rândurile anterioare se referă la regiunea Câmpulung, iar despre Vrancea Cantemir afirmă următoarele: „Asemenea și ei plătesc domniei o dajdie știută; altminteri se țin de legile lor și nu primesc nici poruncife și nici judecători de la domnie”. Se poate presupune că, în calitate de fost domnitor al Moldovei, Dimitrie Cantemir tindea să favorizeze domnia în fața locuitorilor regiunilor mai puțin supuse, susținând ideea că „plătesc numai atât cât fâgăduiesc ei domnilor”. Mai probabil este că între reprezentanții acestor regiuni și domnie aveau loc negocieri, în cursul cărora se ajungea la un compromis în privința „dăjdiilor”, a taxei.

Ce reprezentau, de fapt, sus-numitele regiuni? Am aflat deja că ele se bucurau de autonomie internă, avându-și propriile legi și nefiind subordonate decât formal, nu și efectiv, statului. Cercetările ulterioare au arătat că aceste regiuni erau, de fapt, asociații de sate libere. Acestea păstrau o formă de proprietate a pământului de pe moșia satului, numită „devălmășie”. „Dată fiind, pe de o parte, puținătatea relativă a oamenilor față de întinsele păduri și islazuri existente pe vremuri și pe de altă parte caracterul mutător al defrișărilor și deștelenirilor periodice, pământul satului era socotit a fi „devălmaș”, adică bun al întregii obștii a sătenilor, de la care fiecare obștean trăgea foloase, prin muncile pe care le putea face, el și cu familia lui, deștelenind și lăzuind”³⁸. Am concretizat un aspect important: că proprietatea în devălmășie era o formă de proprietate comună și că ea era administrată de o entitate numită „obște”. Dar ce însemna, mai exact, obștea? Răspunsul îl aflăm tot de la H.H. Stahl: „Satul începe a exista din momentul asocierii gospodăriilor individuale. Iar „satul devălmaș”, de acolo de unde această asociere dă naștere unei „totalități” destul de puternice ca să se poată amesteca în viața economică și juridică a fiecărei gospodării. (...) Satul devălmaș nu este altceva decât încheierea laolaltă a unor gospodării într-o singură „obște”, sau ceată. Existența paralelă a făpturii sociale (sublinierea noastră) denumite „ceată” și a gospodăriilor individuale ale cetățenilor constituie așadar satul devălmaș”³⁹. Făptura socială numită obște era, deci, în același timp, colectivitatea tuturor membrilor comunității rurale, dar și o instituție. Era instituția înzestrată cu funcțiile de administrare a comunității, prin glasul tuturor membrilor săi reuniți în adunare.

Înainte de a reveni la analiza instituției obștii, trebuie să mai facem câteva precizări legate de forma de proprietate în devălmășie. „Obșteanul nu căpăta un drept de „proprietate privată” asupra pământului, ci doar pe cel de a folosi netulburat pământul, atâta vreme cât îl exploata. De fapt, era stăpân doar pe munca pe care o făcuse asupra pământului, asupra căruia avea o „proprietate de brazdă”, sau, după cum spun documentele cele vechi, o simplă „stăpânire locurească”. Dreptul de folosire a resurselor de pe moșia obștii, din care deriva ulterior și cel de participare la luarea deciziilor în obște (calitatea de „obștean”) se dovedea în baza așa-numitei „spițe de neam”, a demonstrării originii localnice a pretendentului. Proveniența autohtonă a persoanei era utilizată, deci, ca mecanism de legitimare în cadrul ordinii sociale existente, în vederea accesului la resurse și decizii. Din

aceasta derivau ulterior și alte norme privitoare la statutul obșteanului, dar mai cu seamă la drepturile urmașilor lui.

Atribuțiile administrative ale obștii erau destul de mari, aceasta putând hotărî destinația unui teren considerat de folos pentru întregul sat, transformându-l în bun public (de exemplu, izlaz pentru vite). De asemenea, obștea exercita acțiuni coercitive de obligare a membrilor săi la respectarea regulilor în vigoare: putea dispune dărâmarea casei cuiva care și-o construise tocmai pe locul unde treceau vitele spre izlaz, sau să distrugă gardurile cuiva care își îngrădise mult mai mult teren decât avea nevoie, barând astfel accesul altor obșteni la principala resursă a comunității: cea funciară.

De asemenea, obștea deținea atribuții juridice extinse, aceasta putând judeca disensiunile apărute între familii sau în cadrul familiilor. Obștea parafa actele de vânzare-cumpărare, împrumuturile, testamentele, „având dreptul ca pe tulburători și pe cei fără de cuvânt să-i poprească la închisoare, să-i pună în „butuci”, ba să-i și pedepsească cu bătaia”⁴⁰. Iată, deci, încă un detaliu important: obștea deținea și funcții punitive, exercitând monopolul uzului legitim al forței, ca să utilizăm o expresie weberiană.

Libertatea unui obștean era, deci, foarte asemănătoare cu libertatea de care se bucurau cetățenii Atenei antice, de exemplu: extinsă în spațiul public, cel al luării deciziilor, și mult mai puțină în spațiul privat.

Obștea putea, la nevoie, să numească din rândul membrilor ei, câțiva „funcționari”, ca să le spunem așa: oameni care asigurau executarea unor acțiuni în beneficiul obștii. Cineva putea fi trimis să apere interesele satului în litigiu cu alt sat sau cu un boier, altcineva putea fi cioban, jitar (păzea semănăturile să nu le calce vitele) sau olar. De asemenea, era numit un birar, care strângea birul. În legătură cu aspectul taxării, sunt câteva aspecte care trebuie precizate. În urma negocierilor cu domnia, se stabilea suma de bani pe care regiunea compusă din obști devălmașe trebuia s-o achite. Ulterior, această sumă era împărțită pe fiecare obște în parte, în conformitate cu mărimea acesteia. Pasul următor era împărțirea contribuțiilor la nivelul fiecărui membru al obștii, în „cislă” (număr): cine deținea o avere mai mare, era obligat să dea mai mult, în mod corespunzător cei mai puțin înstăriți plăteau mai puțin. Cine se sustrăgea de la plata birului, altfel spus, cine „dădea bir cu fugiții”, îi puneă pe ceilalți obșteni în postura de a acoperi și partea lui. Sistemul descuraja, deci, *free-riding*-ul și oferea stimulente negative puternice pentru cooperare.

În cadrul regiunii Vrancei, satele libere cooperau între ele după modelul cooperării dintre membrii obștii, ajungându-se astfel la un aranjament de tip confederal, în care autonomia internă – libertatea fiecărui sat de a-și gestiona afacerile – era însoțită de adoptarea și înaintarea unei poziții comune a întregii regiuni în cazul raporturilor cu lumea exterioară care vizau întreaga comunitate de sate. Am menționat anterior cazul cislei. Negocierile cu autoritatea centrală erau purtate de către un împuternicit special al întregii „obști mari” (așa era numită confederația satelor), care reprezenta interesele comunității în cetatea de scaun. Exista, de asemenea, un delegat oficial al Vrancei care gestiona raporturile comerciale dintre regiune și celelalte părți ale țării, numit „negustorul Vrancei”. De la H.H. Stahl și Paul Stahl aflăm că „drumurile Vrancei erau toate închise între garduri, în semn că în această mică „țară” nu avea voie a pătrunde nimeni neînvoit. Până și ocnele de sare ale Vrancei erau libere, Domnia, și ulterior nici statul modern neavând drept de monopol asupra lor. Însuși Schitul Negru, ai cărui epitropi se alegeau până de curând de obștea cea mare a Vrancei toată, era liber, Casa Bisericii neavând drept de amestec”⁴¹.

Horia Terpe consideră egalitarismul și instituționalizarea sa un efect al funcției militare

pe care cele trei „republici”, aflate la nordul, vestul și estul Moldovei, o aveau, aceea de apărare a țării în fața invaziilor.

H.H. Stahl distinge două tipuri de comunități rurale: satul arhaic și satul evoluat. Obștea democratică egalitară este caracteristică satului arhaic. Ulterior, în urma creșterii populației, a limitării resurselor, încep să apară inegalitățile în procesul de distribuție a bunurilor, iar obștea devine inegalitară. Obștea de tip vechi și-a putut păstra organizarea democratică în virtutea abundenței resurselor, a populației relativ scăzute și a tehnicilor primitive de exploatare a teritoriului – defrișare și deștelenire. În contextul temei acestei lucrări, ne interesează procesul de reglementare a acțiunii colective prin vot unanim în obștea de tip vechi. Așa cum arată Horia Terpe, confederația Vrancei și obștile sătești s-au aflat într-un proces de devoluție, de pierdere a relațiilor clasice de tip devălmaș, proces care culminează în 1910, când Codul Silvic introduce obștile în sfera de reglementare juridică a statului român. Acestea devin, astfel, simple *organizații economice*, pierzându-și caracterul autonom, politic și juridic, inițial.

Decizie colectivă și vot unanim în obștea devălmașă vrânceană

În virtutea particularităților dreptului de proprietate în cadrul obștii vechi, a formei comune de stăpânire asupra resurselor care asigurau subzistența, și a condițiilor sociale specifice (dacă se ia în calcul ipoteza păstrării autonomiei celor trei zone libere din Moldova în virtutea transformării lor în mărci militare de protecție), structura de conducere a obștii vechi era una colectivă. Adunările generale ale obștilor din satele libere nu aveau loc după aceleași norme, în fiecare comunitate acestea variind. Adunările obștești aveau rol deliberativ și executiv deopotrivă. De obicei, adunările se făceau în zi de duminică sau de sărbătoare, de cele mai multe ori în curtea bisericii cu prilejul ieșirii de la slujbă. Durata acestor adunări depindea de numărul chestiunilor puse în discuție. Aveau „glas”, adică drept de vot, toți gospodarii în afară de nebăștinași. Vârsta minimă pentru a participa la lucrările Adunării varia în funcție de comună, mergând de la 18 la 30 de ani, iar uneori doar după căsătorie. „În ceea ce privește ponderea votului fiecăruia, trebuie să distingem două tipuri: unul, arhaic, în care toate voturile sunt egale, și altul, modern, în care voturile sunt inegale”⁴². Egalitatea în voturi este determinată de egalitatea drepturilor patrimoniale obștești.

Vrancea, zonă cu proprietate devălmașă absolută, este caracterizată printr-o participare vastă la Adunare: „cum săracul, cum bogatul”, de-a valma bătrâni și tineri, femei și bărbați, având glas „cât unul, cât altul”⁴³. Astfel, avem o situație de democrație directă, informală. Existența unui grup de presiune – „oamenii buni și bătrâni” – adică acei membri ai comunității care dețineau un capital de *experiență* superior celorlalți (constatăm că în cadrul instituției tradiției, experiența de viață era valorizată pozitiv și era sursa *autorității* politice, atâta cât exista aceasta. Astfel, accentul era pus pe acumularea experienței, iar potențialul de transmitere al acesteia către cei tineri constituia cauza statutului privilegiat al bătrânilor. Caracterul deliberativ al adunărilor făcea posibilă atingerea consensului. În același timp, caracterul rațional al deciziilor, neputându-se manifesta în cadrul exploatarea resurselor naturale ca urmare a devălmașiei, se transfera în maximizarea rolului și statutului social la nivel familial prin creșterea numărului urmașilor. Logica investiției în urmași avea o țintă precisă pe care o putem înțelege menționând procesul de creare a noilor comunități rurale. Acestea din urmă erau înființate de membri ai unor comunități rurale mai

vechi, urmași ai unui singur „moș”, prin procesul de „roire”. Noile sate apăreau pe aceeași vale în proximitatea așezărilor mai vechi. În limbajul caracteristic acelei perioade, noile obști locale căpătau legitimitate pe baza „spiței de neam”, adică a descendenței din strămoșul comun. Devine deci evident că existau puternice stimulente pentru manifestarea comportamentului rațional maximizator în ceea ce privește accesul la fondarea unei spițe de neam. Noile obști fondate prin procesul descris mai sus purtau, de regulă, numele strămoșului comun al grupului familial fondator.

Benjamin Ward arată că, în cadrul societății tradiționale, impunerea unor reguli stricte de către comunitate era singura metodă de evitare a conflictelor generate de satisfacerea propriului interes, cel care ar fi dorit să împartă resursele întregii comunități aflându-se mereu în paradoxul Arrow al alegătorului⁴⁴. Regula majorității nu ar fi satisfăcut niciodată pe toți, *unanimitatea* fiind singura modalitate de a adopta decizii care să subordoneze voința individuală celei a obștii. Într-o altă accepțiune, acei „oameni buni și bătrâni” ar fi putut să se constituie într-o elită care să forțeze adoptarea deciziilor convenabile lor. Samuel Popkin consideră că deciziile colective luate prin unanimitate ar putea fi rezultatul eforturilor grupului dominant de a-și păstra pozițiile de putere în cadrul comunității prin eliminarea conflictelor din interiorul său⁴⁵. Pentru a atinge acest obiectiv, grupul dominant apelează la țărani mai puțin înstăriți. În legătură cu dreptul de veto (condiție strict necesară în cazul votului unanim), Popkin are de spus următoarele: „Importanța acordată consensului în cadrul elitei poate însemna că există un grad înalt de neîncredere între membrii acesteia, doar regulile care fac apel la dreptul de veto fiind în stare să asigure un echilibru”. Popkin își continuă explicațiile prin a menționa faptul că adesea în societățile tradiționale deciziile sunt luate de cel mult 12-15 oameni și nu sunt întotdeauna supuse aprobării colective. Menționăm în acest context că o asemenea situație nu corespunde descrierii obștilor din spațiul românesc, și mai ales din Vrancea. Referințele sale la posibilitatea de îmbogățire (sau de protecție a averilor altcuiva) oferită de deținerea unei „funcții” de conducere în comunitate se lovesc de relatările autohtone despre obștile devălmașe, care prezintă o cu totul altă realitate: „Când era necesară delegarea (*vechilia sau isprăvnicia*), aceasta era restrânsă fie la un anumit obiectiv sau sarcină finită în timp, fie la o anumită sarcină nefinită în timp. Exemple de asemenea sarcini sunt mai ales cele „diplomatice”, ținând de legătura cu exteriorul: reprezentarea obștii în procese, negocierea cislei etc., dar și sarcini interne ca: judecata în procese între obșteni, coordonarea unor acțiuni colective ca defrișări, deșteleniri sau alte amenajări etc. În toate cazurile, mandatul era revocabil în orice moment și în cele mai multe cazuri obștile evitau delegarea (preferând, spre exemplu, să se prezinte *in corpore* la procese ori la hotărnicii)”⁴⁶. Cel mai important aspect pe care ținem să-l subliniem aici este că *delegarea era evitată, conducerea colectivă era preferată*. Sistemul prevenea, astfel, în obștea veche, acumularea de responsabilități care ar fi condus la impunerea unui grup dominant care să-și extragă autoritatea dintr-o permanentizare a activității lor publice. Cu alte cuvinte, sistemul împiedica apariția unor *instituții concurente*, pe lângă cele deja existente.

Nu vom nega, desigur, existența unei stratificări sociale și în cadrul obștilor vechi. Însăși expresia „cum bogatul, cum săracul” folosită pentru a descrie corpul de persoane participante la lucrările adunării, este o mărturie în acest sens. Ceea ce ne interesează, însă, este să explicăm *validitatea votului unanim pentru această societate*. Vom face acest lucru asumând următorul cadru de analiză: 1) condiții de urgență a votului unanim și 2) condiții de menținere a acestuia. Amândouă clasele de condiții derivă din nece-

sitățile de a face față condițiilor de viață și de activitate ale membrilor comunităților rurale și de a asigura perpetuarea modului de viață încetățenit.

Condiții de urgență a votului unanim

Pentru a pune în legătură ideea de vot unanim în cazul obștilor devălmașe vrâncene cu două dintre principalele curente de analiză a comunităților tradiționale, raționalitatea de tip individual a agricultorului⁴⁷, respectiv relațiile de clasă dintre exploatare și exploatați⁴⁸ va trebui să stabilim faptul că, atunci când încercăm să observăm factorii de urgență ai votului unanim, trebuie să ținem seama de distincția dintre condițiile de natură istorică și socio-culturală (prezentate până acum pe întregul parcurs al analizei) și de cele referitoare strict la dinamica economică.

Definind exploatarea drept procesul prin care unii indivizi sau unele grupuri sociale beneficiază în mod nedrept sau incorect din munca altora, Lewis L. Lorwin⁴⁹, James Scott încearcă să prezinte o nouă abordare, conform căreia atât unanimitatea cât și *status-quo*-ul nu reprezentau altceva decât instituții de bază ale menținerii vechilor relații de exploatare. Astfel, reducând analiza exclusiv la modelele utilizate în economie, James Scott încearcă să furnizeze o abordare complet separată de realitățile istorice și culturale ale comunităților în care, de fapt, relațiile de tip capitalist nu reușiseră să pătrundă, iar relațiile de tip feudal nu se bazau pe exploatare, cât pe o economie autosuficientă a subzistenței și a gospodăriei.

Din punctul de vedere al raționalității individuale, propus de Samuel Popkin (caracteristică mai mult a noilor relații de piață decât a societăților agrare arhaice) nu putem discuta la nivelul comunităților tradiționale românești decât o „raționalitate” a comunității, în sensul fixării unor instituții care să mențină vechile forme de existență comunitară al căror rol era de a elimina costurile care ar putea interveni în cazul modificării stării de fapt. În acest sens, putem vorbi de „comunități raționale” care, prin consens și nonconflictualitate, doreau să exploateze resursele fără ca interesul separat al indivizilor sau al structurilor exterioare – „străinii” – să afecteze comunitatea. Deci dincolo de factorii instituționali care asigurau consensul (tradiția, religia, prevalența interesului de grup în detrimentul celui individual), din punct de vedere economic, acesta era asigurat și de numărul redus al populației, de resursele excedentare, de formele tehnologice primitive de exploatare, factori ce nu puteau reprezenta în niciun caz condiții ale „exploatării” („exploatarea este o distribuție nedreaptă a efortului și răsplătii, având nevoie de standarde de distribuție echitabilă, în funcție de care relațiile economice necesare ar putea fi evaluate”⁵⁰), și nici ai „raționalității individuale” („agricultorii sunt mereu preocupați nu numai pe apărarea în fața modificărilor economice aduse de capitalism, dar și pe continua dezvoltare și asigurare a resurselor. Ca atare, investițiile lor pot fi întâlnite atât pe piață, cât și în afara pieței. În acest model, asociațiile de țărani sunt mai mult corporații în loc de comunități, iar conducătorii de grup sunt mai mult monopolști decât *pater familias*”⁵¹). Putem observa astfel că, atât lipsa de pătrundere a relațiilor de tip capitalist, cât și absența relațiilor economice strategice de maximizare a utilității caracteristice competiției pe piața liberă au putut asigura independența formelor tradiționale ale deciziei prin vot unanim, condițiile esențiale fiind independența comunităților de factorii externi de decizie și posibilitatea de exploatare nelimitată a resurselor fără intervenția unui principiu al competiției.

După cum am menționat în debutul lucrării, votul unanim este una dintre cele mai vechi

reguli de decizie colectivă. El a fost folosit inclusiv în societățile antice, în care, conform logicii lui Aristotel, *grupul* exista înaintea *individului*, iar acesta din urmă nu avea sens decât ca parte a grupului, a entității colective superioare. În cazul devălmășiei românești, nu putem asuma această viziune organicistă, deoarece se referă la un anume „principiu” al vieții sociale, potrivit căruia calitatea de om era dată de apartenența la colectivitate, cei „anteriori” cetății fiind, pe cale de consecință, animale sau zei, nicidecum oameni. Nu acest principiu era „forța motrice” a constituirii comunității tradiționale, ci necesitatea de a îndestula (subzista) – componentă fundamentală a tradiției, și principalul stimulent pentru activitate. Astfel, în cadrul comunităților rurale despre care vorbim, alegerea unanimă era percepută ca o modalitate a individului de a obține accesul la resurse, în cadrul și în interiorul colectivității însăși. În această ordine de idei, având în vedere faptul că unanimitatea este regula care favorizează *status-quo*-ul, ea era cu atât mai rațională atât din punct de vedere al individului și al intereselor sale particulare, dar și din punct de vedere al rațiunii de grup, care, utilizând instituția tradiției, a transiterii din generație în generație a modului de viață tradițional, era interesat în menținerea stării de fapt. Aceasta este geneza votului unanim și astfel se întemeiază acesta în cazul societății tradiționale românești în ansamblu, și în cazul obștilor devălmășe din Vrancea, în particular. Trecând de la un cadru general, în care menționăm tradiția și impactul acesteia asupra structurării deciziei, la unul particular de analiză, menționăm câteva condiții ale vieții de zi cu zi care conduceau inevitabil la unanimitate:

populație redusă

resurse nelimitate în raport cu numărul populației

instrumente rudimentare de accesare și utilizare a resurselor existente.

La ultimul punct este necesar să ne oprim mai mult, pentru a înțelege de ce era necesară *cooperarea* între indivizi, de ce fără aceasta indivizii ar fi fost puși în imposibilitate de a realiza *îndestularea*. În exteriorul vetrei satului, resursele forestiere nu puteau fi exploatare decât depunând un mare efort fizic, în condițiile în care se utilizau tehnici primitive. De exemplu, în Vrancea, un cuvânt des întrebuințat în procesul de defrișare era „secătură”. Sensul acestuia era a rupe de jur împrejur coaja copacului la rădăcină pentru ca acesta să se usuce. Vedem, deci, că procesul de defrișare a unui singur copac avea diferite faze și era întins în termeni de timp. Am amintit acest lucru astfel încât cititorul să-și poată da seama de *dificultatea extremă* a dobândirii bunurilor. Este evident că într-o asemenea societate, nu puteau exista stimulente pentru *maximizarea utilității*, pentru interese de *profit*, pentru tot ceea ce favorizează *schimbarea status-quo*-ului în folosul unor membri ai societății și în defavoarea altora. Mai curând, se mergea pe ideea utilizării cât mai eficiente a potențialului existent, cu instrumentele existente, și, în măsura necesităților, în *colaborare și cooperare*. Ce însemna, de fapt, această *cooperare*? Nu trebuie să ne gândim la ea ca la un efort comun, al mai multor familii, de a începe, desfășura și sfârși o lucrare. În contextul dat, *cooperarea* are sensul abținerii de la a pune piedici unei persoane, sau unei familii, în efortul ei de a se *îndestula*. Astfel se prezenta *cooperarea* în această societate și observăm că această stare de lucruri corespunde unei situații de preferință Pareto slab: preferința tare a unui individ este însoțită de indiferența celorlalți, care nu se opun demersului acestuia, și astfel este asigurată unanimitatea. Tabloul pe care l-am descris mai sus se regăsea, fără îndoială, în cadrul adunărilor obștii. Astfel, unanimitatea tacită în cadrul eforturilor comunității de a se *îndestula* se transformă în unanimitate exprimată ori de câte ori era nevoie de *exprimarea* acesteia în cadrul adunării obștii.

Condiții de menținere a votului unanim

De aici, din exprimarea unanimității, derivă și a doua clasă a condițiilor menționate anterior – cele de menținere a votului unanim. Aici vom face referință la un cadru teoretic mai larg, reluând perspectiva teoretică din prima secțiune pentru a arăta de ce votul unanim era preferat altor tipuri de agregare a preferințelor individuale. Astfel, după cum am văzut și în capitolul anterior, avem de a face cu comunități reduse ca populație, confruntate cu necesitatea prelucrării unor resurse excedente nevoilor comunității. Din acest considerent, *costurile* necesare (conform lui Buchanan, votul unanim era justificat în grupuri mici, iar în cele numeroase costurile deveneau prea mari) votului unanim (cele care țineau de distanță, informare) erau neglijabile, iar *psihologia îndestulării* (a subzistenței) nu conducea la crearea unor coaliții în interiorul adunării obștești. În aceste condiții, toți membrii obștii cu drept de participare la adunarea obștească preferau păstrarea sistemului existent, în detrimentul unuia nou și necunoscut. Nu putem vorbi despre apariția unui individ rațional de tip *homo economicus* în această societate a subzistenței. Votul unanim era cu atât mai potrivit la nivelul confederal („Vrancea toată”), în care adunarea delegaților tuturor obștilor de sat (nivel I) și de vale (nivel II) (Marea adunare) trebuia să ia decizii privitoare la relațiile Vrancei cu autoritatea centrală de la Suceava și, apoi, Iași. În special, plata birului (taxei), impusă întregii regiuni, era distribuită apoi de sus în jos, de la obștile de vale către cele de sat. În acest context, unanimitatea în relația cu centrul era o condiție indispensabilă negocierii unui bir acceptabil. După cum am mai spus, pădurea era supusă unui regim de exploatare în comun (devălmașă), deoarece ea constituia o resursă excedentară, iar uneori chiar periculoasă pentru teritoriile destinate agriculturii – cele defrișate.

Aceste întinderi de pământ, care constituiau moșia satului, erau supuse unui sistem de distribuire prin tragere la sorți. Când împărțirea se făcea între două mari grupuri (neamuri, sau „moși”), pentru a se evita certurile, unul dintre grupuri delimita pe terenul țarinii (suprafață de teren de formă patrulateră, alungită, destinată folosinței întregului sat, închisă între gardurile țarinii, lăsând loc de intrare numai prin poarta țarinii, cu scopul de a evita accesul străinilor în sat), delnițele (lot de pământ destinat folosirii unei familii; se mai numeau „curele de moșie”, din cauza formei lor alungite), adică făcea împărțirea pământului, iar celălalt grup alegea lotul care-i convenea. Acțiunea era cunoscută prin expresia „unul împarte, altul alege”, operația întregă fiind numită „alegere”. O moșie „aleasă” este, deci, în limba veche, o moșie supusă unor asemenea operații de ieșire din indiviziune.

Astfel, existența acestui model ne îndreptățește să considerăm principiile cooperării sociale din interiorul obștii drept unanime. Aici trebuie să menționăm o altă utilitate a alegerii unanime în obștea devălmașă din Vrancea – aceea de mecanism de adoptare a *deciziei constituționale*. Am menționat anterior că sensul existenței societății tradiționale, a instituției tradiției, era perpetuarea unui *status-quo* perceput ca asigurând minimul necesar grupului – îndestularea. Menținerea acestui *status-quo* prin intermediul obștii, participarea la decizia colectivă, poate fi interpretată ca situație de *alegere constituțională*. În condițiile egalitarismului, în devălmașia absolută, nici un individ care realiza alegerea nu-și punea problema „renunțării” la ceva în scopul păstrării situației de *status-quo*, astfel încât chiar și într-o asemenea situație de alegere foarte importantă, nu existau costuri mari, principiu fundamentat teoretic de către Buchanan. În urma cooperării dintre membrii

obștii, interesele fiecăruia puteau fi promovate mai eficient decât într-o situație de necooperare. Încheierea acordului social (în concordanță cu tradiția) producea avantaje pentru toți membrii comunității, ajungându-se la o situație Pareto-superioară față de cea inițială. Acest acord social era rezultatul *alegerii unanime*.

Concluzii

Lucrarea a pornit de la prezentarea unor aspecte teoretice privind condițiile de utilizare a votului unanim, prezentând avantajele și dezavantajele acestui tip de agregare a preferințelor individuale. Analiza întreprinsă ulterior asupra modului de viață din comunitățile rurale tradiționale din Vrancea a relevat doar câteva dintre aspectele de condiționalitate ale votului unanim prezentate în teorie. Corelând faptele istorice, economice și sociale cu unele dintre principiile de bază asumate în teorie, am demonstrat preeminența alegerii unanime drept metodă de agregare a deciziei în obștile tradiționale vrâncene. Intenția analizei nu a fost de a încerca să identifice toate condițiile de apariție a votului unanim prezentate în teorie, dar dintre cele identificate cu realitățile prezentate în documentele cercetate, putem spune că votul unanim îndeplinea cerințele necesare funcționării atât la nivel confederal, cât și la nivelul văilor și satelor din Vrancea. De asemenea, trebuie să atragem atenția că votul unanim a îndeplinit cerințele despre care vorbeam anterior numai atât timp cât condițiile sociale au permis păstrarea devălmășiei absolute ca formă de proprietate. Ulterior, intervenind economia de piață, pe fondul creșterii populației, a încălcării unei condiții fundamentale pentru viabilitatea votului unanim, rațiunea folosirii acestuia din urmă s-a pierdut. De asemenea, este important să menționăm faptul că agregarea deciziei individuale în cadrul mecanismului vrâncian nu reprezintă un caz pur de alegere unanima (care se manifesta doar prin vot, respectiv veto), ci o alegere unanimă orientată spre identificarea consensului, la care se ajungea prin deliberări în cadrul adunării obștești. Condițiile devălmășiei absolute fiind, deci, compatibile cu cele ale votului unanim, putem afirma cu titlu de concluzie finală că *votul unanim este expresia politică a devălmășiei absolute ca formă de proprietate*.

Note

- 1 Colomer Josep M., McLean Ian, 1998, *Electing Popes*.
- 2 Miroiu Adrian, 2006.
- 3 *Ibidem*, 101.
- 4 *Ibidem*, 107.
- 5 Miroiu Adrian, 2006, 112.
- 6 *Ibidem*, p.117.
- 7 *Ibidem*, p. 127.
- 8 *Ibidem*, p.128.
- 9 Buchanan, James, Tullock, Gordon, 1989.
- 10 James E., Levi Margaret, Ostrom Elinor, PAGINA CITAT 1999.
- 11 Buchanan, Gordon, 1989, 85.
- 12 Buchanan, Tullock, 1989, 90.
- 13 Mueller, Dennis, 1997.

- 14 Mueller, Dennis, 1976.
- 15 Barry, Norman: *Unanimity, Agreement and Liberalism*.
- 16 Hart, W. D. 1974.
- 17 Buchanan, James, Tollison, Robert, 1984.
- 18 Mueller, Dennis, 1976, 399.
- 19 Mueller, Dennis, 1997, 30.
- 20 *Ibidem*, 74.
- 21 *Ibidem*, 222.
- 22 Mueller, Dennis, 1997.
- 23 *Ibidem*, 222.
- 24 Mueller Dennis, 1993.
- 25 *Ibidem*.
- 26 *Ibidem*.
- 27 Smith Vernon, 1977.
- 28 *Ibidem*, 125.
- 29 *Ibidem*, p. 130.
- 30 Grether, David, Isaak, Mark, Plott, Charles, 1981, *The Allocation of Landing Rights by Unanimity among Competitors*.
- 31 *Ibidem*, 167.
- 32 *Ibidem*, 168
- 33 Grether, David, Isaak, Mark, Plott, Charles, 1981, 170.
- 34 Banks, Jeffrey, Plott, Charles, Porter, David, 1988.
- 35 *Ibidem*, 302.
- 36 *Idem*, 319.
- 37 Sublinierea noastră.
- 38 Henri H. Stahl, Paul Stahl, 1968, 27.
- 39 Henri H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, Fundația „Regele Mihai I”, p. 31.
- 40 Henri H. Stahl, Paul Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, 1968, p. 31.
- 41 *Ibidem*, 33.
- 42 Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. 2, ed. Academiei R.P.R, 1959, 38.
- 43 *Ibidem*.
- 44 Majority Rule and Allocation, *Journal of Conflict Resolution* 4, 1961, pp. 379-389
- 45 The Rational Peasant, *Theory and Society*, Vol. 9, No. 3 (May, 1980), pp. 411-471
- 46 Horia Terpe, 2010.
- 47 Samuel Popkin, 1980.
- 48 James Scott, 1975.
- 49 „Exploitation”, *Encyclopedia of the Social Sciences*, New York, 1931, vol 6, p. 16
- 50 James Scott, „Exploitation in Rural Class relation, A Victim’s Perspective. Source”, *Comparative Politics*, Vol. 7, No. 4, Jul., 1975, pp. 489-532.
- 51 Samuel Popkin, *The Rational Peasant, Source: Theory and Society*, Vol. 9, No. 3 (May, 1980), pp. 411-471.

Bibliografie:

- Alt, James E., Levi Margaret, Ostrom Elinor (1999): *Competition and Cooperation: Conversations with Nobelists about Economics and Political Science*, Russell Sage Foundation.
- Banks, Jeffrey, Plott, Charles, Porter, David (1988): "An Experimental Analysis of Unanimity in Public Goods Provision Mechanisms," *The Review of Economic Studies*, Vol. 55, No. 2.
- Barry, Norman: "Unanimity, Agreement and Liberalism: A Critique of James Buchanan's Social Philosophy", Sage Publications.
- Buchanan, James, Tullock, Gordon (1989): "The Calculus of Consent: Logical Foundations on Constitutional Democracy", University of Michigan Press.
- Buchanan, James, Tollison, Robert (1984): *The Theory of Public Choice*, Vol. II, University of Michigan Press,
- Colomer, Josep M., McLean Ian (1998): "Electing Popes: Approval Balloting and Qualified-Majority Rule", *Journal of Interdisciplinary History*, Vol. 29, No. 1, accesat ianuarie 2011, la adresa [<http://www.jstor.org/stable/205972>].
- Hart, W. D. (1974): "On Utopia and Unanimity", *Ethics*, Vol. 84, No. 3, pp. 243-247.
- Grether, David, Isaak, Mark, Plott, Charles (1981): "The Allocation of Landing Rights by Unanimity among Competitors", *The American Economic Review*, Vol. 71, No. 2, May 1981, pp. 166-171.
- Miroiu Adrian (2006): *Curs de Teoria Alegerii Rationale*, accesat ianuarie 2011, la adresa [<http://www.scribd.com/doc/35752126/Miroiu-Adrian-Teoria-Alegerii-Ra%C8%99Bionale>].
- Mueller, Dennis (1976): "Journal of Economic Literature", Vol. 14, No. 2, pp. 395-433, American Economic Association.
- Mueller, Dennis (1997): *Perspectives on Public Choice: a Handbook*, Cambridge University Press.
- Mueller, Dennis (1993): *The Public Choice Approach to Politics*, Edward Elgar Publishing.
- Smith, Vernon (1977): "The Principle of Unanimity and Voluntary Consent in Social Choice", *The Journal of Political Economy*, Vol. 85, No. 6, pp. 1125-1139, The University of Chicago Press.
- Samuel Popkin, *The Rational Peasant: The Political Economy of Peasant Society*, Source: *Theory and Society*, Vol. 9, No. 3 (May, 1980), pp. 411-471.
- James Scott, *Exploitation in Rural Class Relations: A Victim's Perspective*, Source: *Comparative Politics*, Vol. 7, No. 4 (Jul., 1975), pp. 489-532.
- Michael G. Peletz, *Moral and Political Economies in Rural Southeast Asia. A Review Article*, Source: *Comparative Studies in Society and History*, Vol. 25, No. 4 (Oct., 1983), pp. 731-739.
- Pierre Brocheux, *Moral Economy or Political Economy? The Peasants are Always Rational*, Source: *The Journal of Asian Studies*, Vol. 42, No. 4 (Aug., 1983), pp. 791-803.
- Dimitrie Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Edit. Litera, Chişinău, 1997.
- H. H. Stahl, P. H. Stahl, *Civilizația vechilor sate românești*, Editura Științifică, București, 1968.
- Henri H. Stahl, *Sociologia satului devălmaș românesc*, vol. I, Fundația „Regele Mihai I”, București.
- Henri H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. 2, ed. Academiei R.P.R, București, 1959.
- Henri H. Stahl, *Istoria socială a satului românesc – o culegere de texte*, ed. Paideia, București, 2002.
- C. Constantinescu-Mircești, *Vrancea arhaică. Evoluția și problemele ei*, ed. Litera, București, 1985.
- Horia Terpe, *Construcția și reconstrucția democrației locale. O analiză instituțională a obștilor și comunelor*, Teză de doctorat nepublicată. SNSPA, 2010.